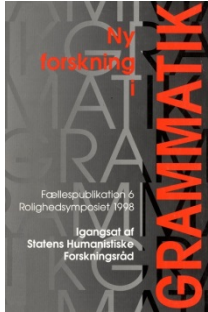

Ny Forskning i Grammatik

Titel:	Grammatiske regler og leksikalsk udfyldning - hvilken indbyrdes status skal man give dem i diskursbeskrivelsen?	
Forfatter:	Lisbeth Falster Jakobsen	
Kilde:	C. Bache, L. Heltoft & M. Herslund (red.). <i>Ny Forskning i Grammatik</i> 6, 1999, s. 107-126	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive	

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1999

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Grammatiske regler og leksikalsk udfyldning

– hvilken indbyrdes status skal man give dem i diskursbeskrivelsen?

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Sætningsgrammatik og tekstgrammatik

Igennem tiden løb ændrer sprogvidenskaben sine paradigmer. Et paradigme styrer opfattelsen af rammen for, hvordan man kan foretage undersøgelser, det er den indhegning, inden for hvilken det er tilladt at tænke. Af rammen afledes også, hvilke opgaver der er, hvilke emner man overhovedet kan tage op og stadigvæk regnes som seriøs sprogvidenskabsmand.

Fra strukturalismen og frem til ret ny tid har det været sprogsystemet med helsætningen som øverste segment og derfor øverste grænse for undersøgelsen, der stod i centrum for forståelsen af, hvad opgaven er i moderne grammatikskrivning. Det var så i lang tid koblet med, at udtryksstrukturer var det vigtige undersøgelsesobjekt; indholdsstrukturer førte en ret tilbagetrukket tilværelse, og man forsøgte ofte at behandle indholdet under udtryksstrukturens analyse. Eller man blandede udtryk og indhold i beskrivelsen uden at tage hensyn til, at beskrivelsen af de to sider ikke behøver at have ens analysebetingelser. Således har det været et almindeligt udgangspunkt, i hvert fald i syntaksen, at udtryk og indhold i en konstruktion har samme segmentering.

I de senere år har den funktionelle sprogvidenskab som et paradigme bredt sig, og diskursen, den realiserede tekst, er rykket stærkt ind som undersøgelsesobjekt i forskellige grene af funktionalismen. Eftersom en tekst i de allerfleste tilfælde består af mere end én sætning (ytring),

nemlig af en serie af sætningskonstruktioner og andre mulige konstruktioner, der for tilfældet fungerer som ytringer, medfører dette, at man må opgive helsætningen som øverste undersøgelsessegment. Helsætningen er nu blot en konstituent i en endnu større konstruktion. Helsætningen er blevet et tekstem. Vi har bevæget os fra sætningsgrammatik til tekstgrammatik.

Nu er det jo sådan, at jo højere vi kommer op i konstruktionshierarkiet, jo mere forskellige er konstruktionsmulighederne for de enkelte segmenter (Halliday 1996). Dette er ganske tydeligt, når vi kommer over helsætningsgrænsen – de enkelte ytringer i en tekst er ret forskellige. Stor forskellighed rejser problemet om, hvor meget der skal regnes under grammatikkens mere eller mindre genkommende lovmæssigheder, og hvor meget der skal tilskrives tekstens, diskursens, "tilfældige" engangsvalg. De fleste grammatiske regler er bundet til (hel)sætningen som basis; d.v.s. de gælder for sætningen som domæne. Men det er ikke det samme som, at forklaringen af valg af grammatisk størrelse generelt behøver at være betinget af noget anden inden for samme sætningsdomæne. Det kan godt skyldes faktorer uden for den enkelte sætning eller helsætningen selv. Altså uden for helsætningen som tekstem.

Grammatik drejer sig om, hvordan man kan sætte sproglige tegn sammen til større tegnkonstruktioner. De fleste grammatiske regler er endvidere så abstraherede, at de drejer sig om mønstre, klasser af tilfælde, altså det endnu urealiserede, hvoraf det realiserede enkelttilfælde kan afledes. Karakteristisk for en grammatik er altså, at den stort set handler om det potentielle. Diskursen, derimod, er altid det realiserede, enkelttilfældene. Dette forudsætter, at der foretages valg ud af grammatikkens potentiale. Og det forudsætter leksikalske valg for de abstrakte konstituenten i hvert eneste tilfælde. Det kan derfor ikke undgås, at der dukker det spørgsmål op, hvilket samspil der bliver mellem de abstrakte grammatiske regler og de konkrete partikulære leksikalske valg. Og hvilket samspil der er mellem valg af de enkelte konkrete størrelser i et syntagme. F.eks i et helt sætningssyntagme.

Nu er det sådan, at det, der i sidste ende kitter teksterne sammen til en tekst, er indholdet. Dette medfører automatisk i funktionel sprogvidenskab en opgradering af indholdet som interesseobjekt. Det medfører også, at det, man kan sige om enkeltstående sætningers regelmæssigheder, ikke nødvendigvis gælder for en sætning, som er et givet nummer i rækken af tekster i én tekst. Det er højst tænkeligt – og dét i flere tilfælde på indholdssiden end på udtrykssiden – at sætningen afleder en del af sin konstruktion af det faktum, at den er netop det specielle nummer i rækken. Et almindeligt anerkendt eksempel er den økonomi på indholdssiden, der gør, at man normalt starter med en fyldig og indholdsrig NP for at sætte en indholdsstørrelse ind i diskursverden, for så senere at reducere referensen til samme størrelse til et proord eller deslige, herunder nul.

Hvis man tager diskursen som det egentlige udgangspunkt, rykker indholdet ind i centrum – det er jo i de allerfleste tilfælde indholdet, der er rationalet for en tekst. Afledt heraf må også indholdet af den enkelte helsætning være det egentlige rationale, med udtrykket som vehikel for indholdet. De gamle udtryksbaserede regler må så revurderes mht., hvilket indhold de har, og hvordan man kan skille udtryk og indhold pænest muligt ad i beskrivelsen. Der altså to problematikker, jeg vil tage frem her: 1) indholdet i udtrykssyntagmerne. Det har en eksistensmodus på samme niveau som udtrykket, eftersom syntagmer som komplekse tegn har både indhold og udtryk, hvis relation er gensidig (solidarisk) og uordnet; og 2) sætningsgrammatik over for tekstgrammatik. Ganske vist er der mange regelmæssigheder, der er sætningsbaserede og ikke har virkekraft ud over sætningskonstruktionen, men det gælder ikke alle regelmæssigheder. Og hvis man betragter et syntagma som både et udtryks- og et indholdssyntagma, er det heller ikke givet, at begge sider af det komplekse tegn kan begrænses til samme betragtningsramme. Medens hele det sætningskonstituerende "skelet" på udtrykssiden ikke går ud over selve den enkelte sætningskonstruktion på udtrykssiden, har indholdssiden det ved sig, at dele af det forudgående diskursindhold bæres med ind på indholdssiden af en sætningskonstruktion i form af referenter og inferenser (jf. afsnit 5). Således går de "størrelser", der udgør diskursens verden, hvad enten det er personer, ting, lokaliteter eller tidsafsnit, som oftest igennem længere tekststræk på indholdssiden med en identitet, som

ikke svarer til en udtryksmæssig identitet igennem det samme stræk. Her er der et punkt, hvor udtryk og indhold på ingen måde har samme segmentering.

2. Infinitivkonstruktioner

Jeg har valgt infinitivkonstruktioner som demonstrationsobjekt, fordi det er et område, hvor man har døjet noget med forholdet udtryk over for indhold. Problemet er følgende: infinitivkonstruktioner i de gængse vesteuropæiske sprog kan ikke realisere et subjekt:

- (1) Wer glaubt, *etwas zu sein*, hat aufgehört, *etwas zu werden* (Kalender Wandern 98)

Verberne *sein* og *werden* kan realiseres med et subjekt og et prædikat; men i de to infinitivkonstruktioner er subjekter umulige. Nu er der jo så meget, der er umuligt; f.eks. vil et akkusativobjekt umuligt kunne realiseres sammen med *sein* eller *werden*. Hvorfor føles det så problematisk, at subjektet er umuligt her? Det skyldes, at verberne *sein* og *werden* i deres valens, altså i deres snævrere syntagmatiske potentiale, har et valensled anlagt, som realiseres som subjekt i andre konstruktions-typer:

- (1a) *Einige Menschen*_{subj} sind nach eigener Meinung etwas; *sie*_{subj} werden aber weiterhin nie was.

Der foreligger altså i infinitivkonstruktioner efter paradigmatiske valens-kegange et realiseret nul for et valensled, i hvert fald på udtryks-siden; om det er ligeså meget et nul på indholdssiden, skal jeg komme tilbage til i afsnit 5. Hvis det drejer sig om en aktiv infinitiv, er det urealiserede udtryksled det første valensled¹; det er så det, der ellers realiseres som subjekt i aktivsætninger.

1 Valensled er her brugt som term for, hvad der i andre fremstillinger kaldes Ergänzung, aktant, argument o.a. Termen 'aktant' bruger jeg i det næste for valensledets udtryks-side alene, og 'argument' for valensledets indholdsside alene.

Nu er der også en anden meget almindelig konstruktion, der ikke kan realisere 1. valensled som subjekt, nemlig passivsætninger:

(2) (af et interview med Gerhard Schröder:)

Schröder: Damals war es so, daß man Willy Brandt liebte, Helmut Schmidt respektierte und Herbert Wehner verehrte in der SPD.

Zeit: *Wollen Sie geliebt werden?*

Schröder: Mir reicht, daß man mich respektiert (Zeit 6.8.1998: 3)

Det mærkelige er, at man i mange år har plaget sig med problemet med indholdet af det manglende subjekt ved infinitivkonstruktionerne, nærmere bestemt med de manglende subjekters identifikation med en indholdsstørrelse i diskursverdenen, medens man ikke har keret sig om samme identifikation ved passivsætninger. Ved passivkonstruktioner taler man bare om, at sætningen er "agensabgewandt" o.l. (L.F. Jakobsen: 1998), og man har indtil for nylig i grammatikkerne ikke spekuleret videre over, hvordan man kunne klare sig uden identifikation af det manglende 1. valensled her. Hvordan kan det være, at der skal være forskel i spekulationerne ved passivkonstruktioner og ved infinitivkonstruktioner?

Jeg forstår det sådan, at en infinitivkonstruktion for det meste er konstituent i en større konstruktion, som før eller senere udgør helsætningen. En passivsætning derimod udgør som oftest i sig selv helsætningen, som i (2) *Wollen Sie geliebt werden?* Så efter den sætningsgrammatiske ideologi skal relationer inden for en helsætning undersøges, ergo er der noget at lave inden for infinitivkonstruktioner, medens passivsætninger normalt er helstøbte helsætninger. De har nået undersøgelsesgrænsen, så her er der ikke mere at spørge efter.

3. Gunnar Bech

Gunnar Bech, den københavnske germanist, skrev i 50erne et grundlæggende værk "Studien über das deutsche Verbum infinitum", 2 bind ud af planlagte 4 bind. Han var selv elev af Hjelmslev, og det præger værket i høj grad. Hans forskningsparadigmatiske ramme var i nogen

grad tidens: sætningsgrammatik og grammatisk regelformulering helst over udtryksplanet. Dog interesserede han sig også en del for semantiske analyser. For den danske samtid, og noget senere også for tysk, var hans arbejde efter datidens standard et mønster på stringens. Bl. andre ting tager han spørgsmålet om "orientering" op. Det vil sige spørgsmålet om, hvilket andet led i konstruktionen, altså i matrix, infinitivens manglende subjekt indholdsmæssigt orienteres efter. Samme problemstilling er senere kommet til at spille en stor rolle under navnet Control i generativ grammatik. Men Bech er altså forløberen og nyder som sådan stor veneration hos generativister, der kan læse tysk. Her holder jeg mig til Bech og hans orienteringsregler, og ikke til Controls formuleringer og anskuelser.

(3) (Nikki Stange er computerterapeut i et USA-firma, der prøver at genvinde data fra ødelagte harddiske:)

¹Nikki Stanges Job ist es, die panischen Anrufer zu beruhigen, ²während die Firmentechniker versuchen zu retten, was noch an Daten zu retten ist (ZeitMag.15.10.1998:29)

(4) ¹Daß ich mit den Kunden rede, hilft den Technikern nicht, die Daten wiederzubekommen. ²Aber es hilft den Kunden, besser die Krisenphase zu überstehen und zur normalen Arbeit zurückzukehren (ZeitMag.15.10.1998:31)

Bechs ide er nu at finde en størrelse i infinitivkonstruktionens matrix, som det manglende subjekt for infinitiven kan orienteres imod. Han kalder det orientering, jeg vil hellere kalde det identifikation. Det drejer sig hele tiden om den nærmeste matrix: i (3²) orienteres det manglende subjekt for *zu retten* mod størrelsen *die Firmentechniker*, som er subjekt i den umiddelbare matrix, også selvom denne matrix i kraft af *während*, en subjunktor, er konstituent i forhold til en endnu højere matrix, *die panischen Anrufer zu beunruhigen*. I (4) orienterer det manglende subjekt for *wiederzubekommen* sig mod dativobjektet i matrix, *den Technikern*:

(3') *Die Firmentechniker*_i versuchen \emptyset _i zu retten, was noch...

'N = "N

(4') [Daß ich mit den Kunden rede]_{Sub}, hilft *den Technikern*_i nicht, *0*_i
die Daten wiederzubekommen

'D = "N

Resultatet i Bechs notation bliver for (3') 'N = "N. I eksempel (4') bliver notationen 'D = "N; ét mærke står for matrix og dobbeltmærke for den afhængige infinitivkonstruktion. Det er en notation, jeg ikke er specielt glad for. Dels blander den form og funktion sammen: godt nok står 'N, nominativ, tit som subjektets form, men jo ikke udelukkende, som det ses i eksempel (4¹), hvor subjektet har form af en ledsætning. D passer bedre som statistisk relativt entydig karakteristik af det indirekte objekt, eftersom dativobjekter helt overvejende er nominale objekter. Men det er ikke formen, der er hovedsagen; sagens kerne er, hvilken ledfunktion den pågældende størrelse har. Der er også det i vejen med notationen, at "N i forbindelse med infinitiven suggererer, at der findes et realiseret subjekt, fordi det sættes lig et realiseret andet led, som f.eks. 'D i (4¹). Det vil sige, at det egentlig er fænomener fra forskellige dimensioner, der sættes lig hinanden: dels en realiseret størrelse med fuldt udtryk og indhold, dels et udtryksmæssigt 0 med et indhold af meget mere skematisk art (se afsnit 5). Jeg vil derfor foreslå en anden notation, som tilgodeser både ledfunktionen i matrix og 0 i infinitivkonstruktionen:

(3'') 'Sub = "0

(4'') 'Obj_{dativ} = "0

Nu forholder det sig sådan, at det normalt er således inden for ledsætningen, at hvis matrix yderligere ikke har andre led end subjekt, bliver reglen 'Sub = "0:

(5) Aber Menschen, die auf Städte und Länder stolz sind, denen
gebracht es an eigenem. *Siz*_i sollen lernen, *0*_i auf sich stolz zu
sein und nicht auf eine Ansammlung häßlicher Steine (Zeit-
Mag.22.10.1998:7)

'Sub = "0

Hvis matrix yderligere har et andet led, typisk et indirekte objekt i dative, så er dét regelmæssigt orienteringsstørrelsen:

- (6) (om Nikke Stange og hendes klienter:)
 Sie rät *ihren Anrufern*, ¹0_i auf ein großes Stück Papier alles aufzuschreiben, was zu tun ist, ²dann 0_i die wichtigsten Aktionen einzukreisen, ³0_i in Kategorien einzuteilen ⁴und 0_i in tägliche Schritte umzusetzen (ZeitMag.15.10.1998:32)

$$'Obj_{\text{dativ}} = {}^1 0 + {}^2 0 + {}^3 0 + {}^4 0.$$

- (7) **Zeit:** Genießen Sie die Macht?
Schröder: Es gibt andere Objekte meines Genusses. Aber es macht *mir*; Spaß, 0, mit demokratisch legitimierter und auf Zeit verliehener Macht umzugehen (Zeit 6.8.1998:3)

$$'Obj_{\text{dativ}} = {}^0$$

Dette er formuleret i et regelsystem, som er baseret på udtryk, nemlig på de enkelte sætningsled og deres reale eller potentielle forekomst. Bech har sidevis af eksempler med forskellige verber, hvor denne regel gælder. Regelformuleringen, som går over ledfunktioner, forudsætter dog, at matrix er holdt i aktiv; hvis den er i passiv, så kommer der kludder i reglen for det pågældende verbum, hvis reglen skal gælde generelt for alle forskellige versioner af matrixverbet:

- (8) (om finansmanden Hermann Josef Abs:)
 Als *er*; im November 1941 gebeten wurde, 0_i sich dem Kreisauer Kreis anzuschließen, lehnte er mit Hinweis auf seine Verantwortung gegenüber der Deutschen Bank ab (Zeit 13.8.1998:13)

- (8') Generel regelformulering for realisater med *bitten* som verbal i matrix:

$$'Obj_{\text{akkusativ}} = {}^0$$

Formulering gældende for (8) som realitat:

$$'Sub = {}^0$$

Man kunne derfor på dette sted overveje, om orienteringsreglerne ikke hellere skulle formuleres i form af valensregler, der ligger et abstraktionsniveau højere end realisationen i et givet sætningsmønster:

(8'') 'Valensled₂ = "Valensled₁

Indtil nu synes det muligt at formulere en generel udtrykssyntaktisk regel om indholdsidentifikation af det ikke-realiserede subjekt for infinitivkonstruktioner, der har en matrix med et enten tovalent eller trevalent verbal. (3²) *versuchen* og (5) *lernen* er tovalente, (4) *helfen*, (6) *raten* og (8) *bitten* er trevalente. Reglen skulle gå ud på, at hvis matrix har ét led foruden, typisk subjekt, bliver et identifikationsstørrelse; har det desforuden et led, bliver dette identifikationsstørrelsen.

Men, i nogle tilfælde, hvor matrix har to led at vælge imellem som mulige orienteringsstørrelser, f.eks. Subj og Obj_{dativ} er det imidlertid subjektet, der er identifikationsstørrelsen:

(9) Selbstverständlich mußte *ich*_i ihnen versprechen, *0*_i bald zu kommen (St.Zweig, cit. efter Bech I:108)
'Sub = "0

(10) *Man*_i hat mir gedroht, *0*_i mich in ein Irrenhaus zu sperren (Kellermann, cit. efter Bech I:113)

4. Hvad er mekanismen ved bestemmelsen af orienteringsregler?

(9) - (10) viser, at der altså er undtagelser til reglen om, at hvis der er flere yderligere valensled i matrix, er det ikke subjektet, der bliver identifikationsstørrelse. Men hvis reglen ikke er så mekanisk alligevel, hvad eller hvem bestemmer så, hvad der er identifikationsstørrelsen? Umiddelbart skulle man ud fra (9) og (10) tro, at det er verbalet i matrix, der i kraft af eget indhold bestemmer orienteringen, men det er ikke hele sandheden. Hvis f.eks. infinitivkonstruktionen indeholder

verbet *dürfen*, så vender opfattelsen af orienteringen sig fra den ene størrelse i matrix til den anden:²

- (9') Selbstverständlich mußte ich *ihnen*_i versprechen, *O*_i bald kommen zu dürfen
'Obj_{Dativ} = "0
- (8') *Ich*_i bat ihn, *O*_i mich dem Kreisauer Kreis anschließen zu dürfen
'Sub = "0

Et fakultativt og ikke realiseret yderligere sætningsled i matrix kan rykke ved orienteringen:

- (11) *Herbert*_i schlug *O*_i vor, *O*_i auf eine Zündholzschachtel zu schießen
(Brehm, cit.Bech I:108)
- (11') Herbert schlug *Anton*_i vor, *O*_i auf eine Zündholzschachtel zu schießen

Det manglende dativobjekt i (11) suggererer ved sin ubestemthed, at "man", en generel størrelse, er orienteringen for *O*_i, inklusivt *Herbert* selv. I (11') er orienteringen entydigt 'Obj_{Dativ} = "0. Eks. (3) er også et eksempel, der kan få en til at tvivle på orienteringsregler, der formuleres over sætningsled alene. Godt nok sættes *Nikki Stanges Job*, 'Sub = "0, som en ren udtrykssyntaktisk regel; men det tilfredsstillende jo ikke ganske, for rent indholdsmæssigt set er det vel kun attributtet, *Nikki Stange*, der er identifikationsstørrelsen (jf. Bech II:87).

En anden gruppe infinitivkonstruktioner, som mindre let følger sig ind under entydige orienteringsregler, er dem, der er styret af *um*:

2 Dette er et eksempel på, at der ikke behøver at være samme segmentering af udtryk og indhold. *Dürfen* sætter i kraft af eget indhold en person ind i diskursverdenen, nemlig den bestemmende instans, men kun med skematisk indhold. Denne person er det så muligt at identificere med en anden størrelse i diskursverdenen (L.F. Jakobsen og Jørgen Olsen: 1978). Det er netop denne identifikation, der i (9') og (8') gør det muligt at identificere infinitivens *O* med den handlingmæssigt underlegne og afhængige størrelse og dermed udelukke den anden forhåndenværende størrelse fra identifikationen.

- (12) *Nikki Stange* selvst hat längst viel zu viel computergeneriertes Leid erlebt, um θ_i ihre Daten irgendeinem Computer anzuvertrauen (ZeitMag.15.10.1998:32)
'Sub = "0
- (13) **Schröder**: Ich unterscheide Solidarität von Kumpanei. Kumpanei ist das Schaffen persönlicher Beziehungen, um θ_i sich Vorteile zu verschaffen. Solidarität gründet auf gemeinsamen Überzeugungen (Zeit 6.8.1998:3)
'? = "0
- (14) Ich möchte den amerikanischen Philologen und Psychologen William James zitieren, der in seinem 1911 erschienenen Essay "Das moralische Äquivalent des Krieges" den Standpunkt vertrat, daß unter modernen Bedingungen ein großer Krieg zu mörderisch sei, um ihn in Betracht zu *ziehen* (Zeit 5.11.1998:63)
'? = "0

I (12) er det manglende subjekt for *anzuvertrauen* orienteret mod *Nikki Stange*, subjekt i matrix; men hvad er det manglende subjekt i (13) og (14) orienteret mod? Jeg formoder, at den omstændighed, at *um-zu*-konstruktionen er frit adverbial (13) eller adverbialt attribut (14) og derfor ikke indgår i matrixverbets valens, men kan tilføjes ret frit til et utal af matrices, gør, at konstruktionen generelt må karakteriseres som orienteringsløs. Jf. også *wenn*-sætningen i (15), hvor valensled 1, repræsenteret ved θ i passiven *benutzt werden* og dernæst orientering for θ -subjektet for *verteidigen* først finder sin identifikation, når man går tilbage i teksten til *schlechte Menschen* i ytring 1.

- (15) ¹Es ist entmutigend, daß schlechte Menschen gute Gesetze benutzen, um die Gerechtigkeit zu besiegen. ²Es macht bitter, wenn gute Argumente dazu *benutzt werden*, Tyrannen zu *verteidigen* (Zeit 5.11.1998:55)

Om *um-zu*-konstruktioner siger Bech følgende:

- (16) Die orientierung von "V ist bei den *um*-konstruktionen ziemlich labil und wird zum großen teil durch semantische umstände entschieden, und zwar vor allem in dem sinne, daß das als "N zu identifizierende glied semantisch geeignet sein muß, um als agens ("logisches subj.") des betreffenden *um*-feldes zu fungieren. (G.Bech 1957:II,97)

Hvad er det, Bech siger? I lyset af alle de regler, han har formuleret indtil da, siger han egentlig, at hvor alt andet fejler, må semantikken, indholdet, hjælpe os videre. Det vil sige, at Bech ligesom underordner semantikken under klare udtryksregler; kun der, hvor de tydeligvis ikke strækker til længere, tager han tilflugt til semantikken. Men hvorfor ikke med det samme inddrage semantikken i forsøget på at finde orienteringen? Hvis den Saussureske-Hjelmlevske solidariske tegnopfattelse skal gælde – og det gør den hos Bech – så må det være lige så godt at tage indholdet med i overvejselen fra starten; udtryk og indhold hænger jo ubrydeligt sammen. Så hvis vi nu tager fat på (6) *Sie rät ihren Anruf fern, auf ein Stück Papier alles aufzuschreiben*, og (9) *Ich muß ihnen versprechen, bald zu kommen*, hvad er det så, der afgør at i (6) er Obj_{dativ} = "0 og i (9) at Sub = "0? Det kan ikke være andet end de to verbers eget indhold, for de subjekter og dativobjekter, der forekommer i de to sætninger, kvalificerer qua eget indhold lige godt som orienteringsemner.

5. Indholdsva lens og skygge led

Hvad er det i (12), der gør, at vi ser *Nikki Stange* som orienteringen for *anzuvertrauen* og ikke *computergeneriertes Leid*? 'Obj_{akkusativ} = "0 er ellers en teoretisk orienteringsmulighed. Det er, som Bech siger, at *Nikki Stange* er semantisk bedre egnet til orienteringen end *computergeneriertes Leid*. Og hvor kan man så få den opfattelse fra? Den får man fra *anzuvertrauens* indholdsva lens. Som på udtrykssiden er *anzuvertrauen* også på indholdssiden et trevalent verbum, som til 1. va lensled uddeler rollen Agent, Igangsætter eller hvad vi nu skal kalde det. Det kombineres med et selektionstræk for samme led: leksemet skal indeholde noget, som kan forstås som helst Human eller muligvis Animeret.

Nu er der det særlige ved indholdsva lens, at selvom aktanten (jf. fodnote 1) ikke realiseres i konstruktionen af den ene eller den anden grund, så forbliver argumentet realiseret på indholdssiden i konstruk-

tionen. Realiseret skal forstås på den måde, at man ved, at der er en faktor i foreteelsen, og at man har et omrids af den, bestående af en rolle og det eller de generelt seligerede indholdstræk. Det danner en slags "skyggeled" (en term, jeg har lånt af Pustejovsky). Dette skyggeled er selvfølgelig ikke så indholdsmæssigt robust, som hvis valensledet var realiseret fuldt ud med leksemer; men det er som oftest nok til, at det kan identificeres med en anden størrelse, som allerede er etableret i diskursverdenen.

I eks. (3) kan man muligvis som Bech sige, at infinitiven *beruhigen* orienterer sit "0 mod 'Sub i matrix, *Nikki Stanges Job*. Men for at være mere præcis vil jeg hellere sige, at indholdsvalensen i *beruhigen* gør det muligt at identificere valensled 1's argument med *Nikki Stange* i matrix, og altså ikke med *Nikki Stanges Job*. *Job* opfylder ikke rigtigt de selektionskrav, som *beruhigen* stiller. Det, der sker i (3)'s stykke diskursverden, er bl.a., at der lægges træk til den i diskursen allerede veletablerede indholdsstørrelse *Nikki Stange*. Hendes profilering vokser i løbet af artiklen ved alle de oplysninger, der kommer om hendes gøren og laden igennem diskursforløbet. Derved bliver det lettere og lettere at identificere andre størrelser, nuller eller f.eks. pronominers henvisning med hende. Så når vi allerede er blevet gjort bekendt med *Nikki Stange* og hendes profession, er det ikke vanskeligt at se hende som en hovedperson i diskursverdenen og så at relatere de fleste tegnindhold, der drejer sig om handlinger, til hende.

Skyggeleddet kan foruden de af verbets indholdsvalens medgivne træk undertiden også få lidt mere profil ved, hvad der yderligere siges i samme infinitivkonstruktion:

(17) (om en katolsk præsts professionelle iver i det protestantiske Berlin:)

Des Pfarrers; pädagogische Methode war, θ_i die fettgedruckten Katechismus-Texte erst allein und dann θ_j im Chor so oft zu wiederholen, daß sie auch der schwächste Kopf zwar nicht begriff, doch nie vergaß (Zwischenbilanz:66)

"0 kan i første omgang identificeres med *Pfarrer* fra matrix *des Pfarrers pädagogische Methode*, hvilket understøttes af *allein* i infinitivkonstrukti-

onen. Men dernæst må "0 i anden omgang på grund af *im Chor* identificeres med *Pfarrer* + nogle flere eller bare nogle andre personer. Altså med en anden størrelse end *Pfarrer* alene. Den anden persongruppes omrids er helt vagt, men vores verdenserfaring siger os, at det må være menigheden. Så 0_j kan kun ad inferensomveje finde en identifikation, og ikke ved hjælp af en udtryksbaseret regel.

Mere problematisk bliver det, hvis man ikke har andet at identificere en infinitivs skyggeled med end et andet skyggeled:

(18) **Zeit:** Verlässlicher sind internationale Institutionen.

Schröder: Sie müssen insbesondere auf dem Gebiet der Währungspolitik gestärkt werden, um Standards zu setzen zwischen dem Euro-Raum einerseits, dem Dollar- und Yen-Raum andererseits (Zeit 6.8.1998:4)

Både *stärken* og *setzen* mangler et realiseret valensled 1. Det gør identifikationen med noget bestemt meget vanskeligt; det er en diskurstørrelse uden yderligere profilering. Ligeså i (13): argument 1 for infinitiven *verschaffen* kan som det rimeligste identificeres med argument 1 for den nu substantiverede infinitiv *Schaffen*. Men da begge er skyggeled, kommer vi ikke en entydig identifikation eller profilering nærmere i disse tilfælde.³

6. Infinitivkonstruktionen som subjekt eller som selvstændig ytring

Tilbage står to typer infinitivkonstruktioner, hvor der generelt ikke er identifikationsmuligheder med et andet led i matrix. Den ene type er

3 Indholdsvalensens betydning for konstruktionens indholdsinterpretation kommer specielt godt til udtryk i akkusativ-med-infinitivkonstruktioner. Her kan en akkusativ til venstre for en infinitiv i aktiv form både repræsentere valensled 1(a) og et valensled 2(b):

(a) sie ließ *den Mann*₁ trinken

(b) Sie ließ *den Wein*₂ trinken

Forskellen i interpretation hænger alene på *trinkens* indholdsvalens. I enkelte tilfælde kan en interpretation alene på grundlag af helsætningen være umulig. Inden for diskursverdenen kommer det dog sjældent til interpretationsvanskeligheder:

(c) Sie ließ den SS-Mann töten

de tilfælde, hvor konstruktionen ikke har en matrix, fordi den er et selvstændigt tekstem, en selvstændig ytring i teksten:

- (19) (advarsel i tog:)
Nicht hinauslehnen!
- (20) Lebenswichtige Daten können natürlich auch einfacher verschwinden. [...] *Einmal über das Modemkabel stolpern*, und schon kracht der allwissende, allmächtige PC zu Boden, zerbrochen in ein plötzlich extrem billig wirkendes Häufchen Plastikelend (ZeitMag.15.10.1998:30)
- (21) (interview med en person, som gør sig tanker om moderniseringerne af Berlin:)
– Warum sollte ich ein zweites New York bauen oder Paris, das gibt es doch schon, und es bekommt den Menschen nicht, macht sie neurotisch, krank und einsam.
– Sie zerstören also das Vorzeigeobjekt der Deutschen?
– ¹Was denn vorzeigen? Millionen Autos, protzige Regierungsviertel, feiste Shoppingzentren, überhöhte Preise, widerliche Gebäude, Spekulanten, Großbanken, Smog und Lärm, Straßen, in denen sich keiner bewegen mag? ²Eine Stadt, die in einem ständigen Ausnahmezustand ist wie ein Dauerrave mit torkelnden Menschen zwischen Müllbergen, wem soll *man* das zeigen? (ZeitMag. 22.10.1998:7)

Den anden type er den, hvor infinitivkonstruktionen godt nok er en konstituent, nemlig subjekt. Den generelle valens i matrix, som gør konstruktionen til subjekt, er her ofte sådan, at der ikke kan eller ikke behøver at være et andet led, der kan tjene som en rimelig identifikationsmulighed (22²) og (23³⁻⁴):

- (22) (om et krav fra en BH-fabrikants side over for nogle ingeniører:)
¹Aber er bat um einen Entwurf für den ersten funktionstüchtigen BH, der den Damenunterwäschemarkt [...] revolutionieren könnte. ²“*Einen neuen BH zu konstruieren* ist auch nicht anders als eine Brücke, ³*man* ist allerdings von den Ausgangs-

bedingungen nicht so sehr eingeschränkt". ⁴*Die Ingenieure machten sich an die Arbeit (ZeitMag.22.10.1998:4)*

- (23) ¹Und noch immer ist das deutsche Filmwunder nicht in Sicht. ²Aber alle Jahre wieder erscheinen Wundermänner, die es versprechen. ³Es ist schön, *ihnen zuzuschauen*, wie sie mit ihren bunten Zelluloiddrachen aufsteigen in den Kinohimmel. ⁴Und es ist schrecklich, *mitanzusehen, wie der kühne Flug endet* (Zeit 20.8.1998:35)

Det, der normalt opnås med sådanne konstruktioner, er, at der netop ikke skal kunne identificeres en specifik størrelse for 0-argumentet. Udsagnet gælder for alle pragmatisk rimelige størrelser, der passer til de selektionstræk, som infinitiven angiver for skyggeledet. Det ses bl.a. af, at dette skyggeled som anafor har *man* (21²), (22³). *Man* er ligeså generelt, bortset fra en ene indskrænkning, at der er tale om +Hum. Men det passer til de fleste selektionstræk hos 1. valensleds skyggeled.

7. Generelle og specifikke udsagn

I en diskursverden bevæger man sig ofte mellem specifikke foreteelser, dvs. foreteelser, som er bundet til ét bestemt rum og én bestemt tid, og generelle udsagn, som kan gælde for mange rum og tidspunkter. Her har vi de generiske udsagn, som *Løver er rovdyr*, og desforuden en kategori, der ikke er generisk, men som skal gælde for en del tilfælde, der ikke deler tid og rum. Eksempler herpå er (22) - (23). Der er ikke tale om generiske udsagn, som skal forestille at gælde for alle eksemplarer til alle tider, men udsagn, som skal gælde for de ikke-specifikke eksemplarer, som pragmatisk kan komme på tale. I (22) ser man tydeligt, hvordan tekstforfatteren går fra den specifikke foreteelse: fabrikanten, der vil have en ny bh-model, til det generelle udsagn om at konstruere en sådan, som ikke er sagt om et specielt i diskursen eksisterende skyggeled (22²⁻³), og så tilbage til den specifikke situation (22⁴), hvor ingeniørerne påfølgende konkretiserer dette skyggeled ved så at sige at fylde rollen ud.

I de tilfælde, hvor infinitivkonstruktionen selv er subjekt, er der undertiden mulighed for et ikke-obligatorisk ekstra led i matrix, som kan modificere udsagnets generalitet:

- (24) (Forfatteren Singer om faderens ønske om, at han skulle være rabbiner:)
 Da ich in religiösen Fragen ein Skeptiker bin, wäre es *mir* unmöglich gewesen, andern solche Dinge zu predigen (Zeit-Mag.15.10.1998:43)

Sammenlign det med (24'):

- (24') Da ich in religiösen Fragen ein Skeptiker bin, wäre es unmöglich gewesen, andern solche Dinge zu predigen

I (24') gælder det for skeptikere som sådan, at de ikke kan stå og prædike dogmer, de ikke selv tror på; i (24) gælder det kun for Singer.

I (19) - (20) udgør infinitivkonstruktionen som sagt hele ytringen; den er ikke indlejret i en matrix. (19) er en institutionel imperativisk konstruktion, rettet fra en overordnet instans til normalt uspecificerede modtagere som togpassagerer; der behøver slet ikke at være nogen i konteksten/situationen, der tænker på at læne sig ud. Altså helt uspecifikt.

(20) - (21) signalerer også tænkte tilfælde: (20) 'Lad bare en falde over modemkablet, og så ...'. Og (21) 'Hvad skulle der vises frem?..'

Hvis man vil bevæge sig frem og tilbage mellem specifikke og generelle foreteelser i en diskursverden, er der ikke én måde at signalere dette på sprogligt. Der er en hel række. Infinitivkonstruktioner med skyggeled, der ikke umiddelbart kan identificeres med en velafgrænset størrelse i diskursverdenen, er en af måderne at springe til en generel foreteelse. Men igen: om der er en velafgrænset størrelse som referent, er ikke afhængigt af helsætningen; det kan ses ved sammenligning af f.eks. (14) og (15). Det er afhængigt af diskursverdenens specifikke opbygning.

8. Konklusion

Hvad kan man få ud af den samlede problemstilling her? Hvad er grammatisk, hvad er diskursafhængigt? Et verbums valens er et fænomen, der står på grænsen mellem leksikon og grammatik. Leksikon, for så vidt som det enkelte verbums valens er idiosynkratisk afhængigt af verbets stamme. Herom kan der ikke gøres generaliserende grammatiske udsagn. Højest nogle statistiske udsagn om prototypiske og mindre typiske valensmønstre, som verber med en bestemt indholdsprofil indgår i. Men selve de led, som et verbal realiseres sammen med, når først de er grundlæggende bestemt af verbets valens, og de mønstre, som verbet realiseres i, er genstand for grammatiske udsagn.

Det er således en udtryksgrammatisk regel, at en infinitiv ikke kan realiseres sammen med et subjekt. En infinitivkonstruktion er et realisationsmønster. Og det er en grammatisk regel, at det ikke-realiserbare valensled er et forskelligt nummer i et aktivt infinitivmønster og et passivt infinitivmønster:

- (21) a. Nicht hören zu können ist eine Qual
 "0 = Agens, valensled 1
- b. Nicht gehört werden zu können ist eine Qual
 "0 = Patiens, valensled 2

Det er en indholdsgrammatisk regel, at et verbum uddeler roller og selektionstræk til sine valensled. Og det er en indholdsgrammatisk regel, at rolle og selektionstræk stadigvæk realiseres på indholdssiden af konstruktionen, selvom udtrykket ikke realiseres. Argumentet, skyggeledet, forbliver, selvom aktanten er forgået. Hvad der derimod ikke er grammatisk, men diskursafhængigt, er, hvad skyggeledet identificeres med i det enkelte tilfælde. Hertil kræves der en diskursverden. Den kan godt nok være snævrere eller videre, men den kan ikke, som Bech (og vel også Control) forsøger, begrænses til helsætningen. Og selv her kan der teoretisk blive tale om flere muligheder, jf. (6) og (9). Det vil sige, der kan ikke opstilles mekaniske regler, bare for helsætningen alene. Endnu værre bliver det, hvis man skal længere ud i diskursverdenen for at finde en identifikation, fordi, som sagt, tekstemeerne i en tekst er meget forskelligt opbygget.

Her hjælper ikke nogen grammatisk mekanik; her hjælper kun afsender og modtager. Der skal principielt en mentalt aktiv instans til for at foretage en identifikation. Og de to instanser, afsender og modtager, der begge to foretager denne identifikation, dog ud fra forskellige præmisser, ligger uden for selve sprogproduktet. De er i sig selv kronisk specifikke og derfor ikke generaliserbare. Og hvad et specifikt individ foretager sig i en specifik kommunikationssituation, kan der hverken siges noget om eller generaliseres ud fra. Det eneste, man kan sige om deres faktiske aktivitet, er, at hvis afsender bruger den og den konstruktion, er normen, at modtager kan identificere på den og den måde. Men det afhænger af den specifikke måde, afsender koderer og modtager afkoderer den givne diskursverden på.

Endvidere kan der formuleres normer på forskellige abstraktionsniveauer: det er normen, at *versprechen* anviser identifikationen til 'Sub = "0, jf (6); men denne norm kan gennembrydes på et lavere abstraktionsniveau, dvs. et niveau nærmere realisationen, jf (9). Men normen er ikke det samme som, hvad der sker i det enkelte diskurstilfælde. I velorganiserede tekster, skabt af sprogligt drevne afsendere, er bestræbelsen dog normalt at lave identifikationsmulighederne så entydige så muligt. Men det kan gå galt; (14) er et eksempel på en lidt inadækvat realisation.

En diskursverden kan ikke mekanisk beregnes ud fra de sproglige forekomster alene; der kræves mental aktivitet fra de to kommunikationspartneres side. Og denne aktivitet begrænser sig ikke til indholdet i det sprogligt sagte alene, men arbejder også over inferenser, sandsynligheder og individuelle verdensopfattelser.

Henvisninger

- Askedal, J. O. (1998). Gunnar Bechs 'Studien über das deutsche verbum infinitum' und die deutsche Grammatikschreibung. In H. Pors, L. Falster Jakobsen & F. T. Stubkjær (eds.) *Sprachgermanistik in Skandinavien III*. Hermes Skriftserie. Århus: Århus Handelshøjskole.
- Bech, G. (1955/1957). *Studien über das deutsche Verbum infinitum I og II*. Historisk-filologiske Meddelelser. Det Kongelige Danske Videnskabskabernes Selskab, bind 35,2 og 36,6. København: Munksgaard.

- Croft, W. (1998). The Structure of Events and the Structure of Language. M. Tomasello (ed.). *The New Psychology of Language. Cognitive and functional Approaches to Language Structure*. New Jersey & London: Laurence Erlbaum.
- Fanselow, G. og S. W. Felix (1987). *Sprachtheorie 2. Die Rektions- und Bindungstheorie*. Unitaschenbücher 1442. Tübingen: Francke Verlag.
- Falster Jakobsen, L. (1996). Referens, denotat, præsupposition, implikatur – og mentale rum. In M. Herslund (ed.). *Ny forskning i grammatik III*. Odense Universitetsforlag. 172-198.
- Falster Jakobsen, L. (1998). The function of passive in discourse – a question of paradigmatic and syntagmatic balance and counterbalance within the description. In I. Korzen & M. Herslund (eds.) *Clause Combining and Text Structure. Copenhagen Studies in Language* 22, 23-43.
- Falster Jakobsen, L. og J. Olsen (1978). Textkohärenz und Involvierungen. *Deutsche Sprache* 1, 1-20.
- Halliday, M. A. K. (1996). On Grammar and Grammaticals. In R. Hasan, C. Cloran & D. Butt (eds.) *Functional Descriptions. Theory in Practice*. Amsterdam: Benjamins. 1-38.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Zifonun, G., L. Hoffmann & B. Strecker (1997). *Grammatik der deutschen Sprache I-III*. Berlin: Mouton de Gruyter.

Kildehenvisninger

Zwischenbilanz: Günter de Bruyn (1994): *Zwischenbilanz – eine Jugend in Berlin*. Fischer Taschenbuch 12112. Frankfurt/M.: Fischer Verlag

numre af:

Zeit: die Zeit

ZeitMag: Zeit Magazin